

Сергій Копилов

*ORCID 0000-0002-3634-5276,
доктор історичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

ІВАН ОГІЄНКО І ВІКТОР ПРИХОДЬКО НА ТЛІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО Й ОСВІТНЬО-НАУКОВОГО ЖИТТЯ (1918-1930-ті рр.)

У статті проаналізовано взаємовідносини двох видатних діячів Українських визвольних змагань 1917-1921 рр. й учасників проєкту відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету – професора І. Огієнка та члена Української Центральної Ради II та III складів В. Приходька. Підкреслено, що їхня співпраця в роки політичної еміграції була спрямована на захист національних, культурних і релігійних інтересів, соціальних прав українців, які після Першої світової війни опинилися в країнах Центрально-Східної Європи. Акцентовано, що на вирішення цих завдань була спрямована їхня освітньо-наукова й просвітницька діяльність у навчальних закладах Польщі й Чехословаччини. Основою дослідження стали опубліковані епістолярні матеріали, мемуарні та інші джерела, зокрема документи архіву Інституту національної пам'яті Польщі, що вперше вводяться до наукового обігу.

Ключові слова: І. Огієнко, В. Приходько, Друга Річ Посполита, Чехословаччина, політична еміграція, українська меншина, освітньо-наукова діяльність.

Постановка проблеми. Актуальність визначеної теми дослідження окреслює три тісно пов'язані проблеми. Насамперед йдеться про взаємини і співпрацю міністра сповідань уряду УНР і ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету (далі – КПДУУ) Івана Огієнка з громадським і державним діячем, членом Української Центральної Ради (далі – УЦР) II та III складів, головою Подільського губернського земства (1918, 1920) та його відділу народної освіти, подільським губернським комісаром УНР (1919) Віктором Приходьком (1882-1982). Взаємини цих непересічних особистостей не були предметом наукової уваги, сьогодні ж дослідити це питання дозволяють документи особистого архіву митрополита Холмського і Підляшського Іларіона (після евакуації останнього навесні 1944 р. із Холма до Швейцарії вважалися втраченими), що лише на початку 2000-х років були віднайдені в одному з відомчих архівів і передані до архіву Інституту національної пам'яті Польщі – Комісії з розслідування злочинів проти польського народу (фонд «Кореспонденція професора Івана Огієнка. Публікації, дослідження, нотатки, записи»). По-друге, освітня, наукова й громадська діяльність І. Огієнка в період вимушеної еміграції на теренах Польщі залишилися не достатньо дослідженою через вузькість джерельної бази [18, с.32], оскільки статус політемігранта й невідрадні обставини під час «важкого варшавського побуту» змушували його до спалення власних документів [20, с.60]. По-третє, потрібно зробити зауваження і висновки стосовно української еміграції в Польщі й

Чехословаччини у 1920-1930-х рр., внутрішнє становище якої було складним унаслідок великої розбіжності в поглядах й відсутності загальних орієнтирів.

Мета дослідження – аналіз взаємовідносин двох видатних діячів Українських визвольних змагань 1917-1921 рр. й учасників проєкту відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету – професора І. Огієнка та члена Української Центральної Ради II та III складів В. Приходька.

Взаємини І. Огієнка і В. Приходька під час реалізації проєкту українського державного університету в Кам'янці-Подільському проаналізовано у статтях і монографії О. Завальнюка. Автори статей в енциклопедичних виданнях у різний час відзначали інформаційний потенціал спогадів В. Приходька про постання КПДУУ. Окремі листовні послання колишнього голови Подільського губернського земства періоду еміграції до Івана Огієнка (митрополита Іларіона) включено до збірки епістоляріїв громадських, наукових і культурних діячів, хоча автор передмови до цього видання не назвав імені В. Приходька серед відомих громадсько-політичних і культурних діячів, з якими листувався міністр сповідань уряду УНР [16, с.9]. С. Віднянський дослідив культурно-освітню діяльність української еміграції у міжвоєнній Чехословаччині.

Виклад основного матеріалу. Навесні 1918 р. уряд УНР розпочав розгляд звернення Кам'янець-Подільської міської думи про відкриття в місті Державного Українського Університету. Для обговорення цього проєкту в березні 1918 р. губернський комісар освіти В. Приходько разом із головою Подільської «Просвіти» К. Солухою й головою Кам'янецької повітової Народної Управи О. Пащенко відвідали Міністерство народної освіти УНР, де отримали згоду відкрити в адміністративному центрі Поділля класичний університет з українською мовою викладання [19, с.256]. Для з'ясування перспективи відкриття університету 4 квітня 1918 р. у Кам'янець-Подільський прибули посланці української інтелігенції зі столиці у складі 4 осіб: професорів І. Ганицького (голова) і В. Дуб'яньського (представляв Міністерство освіти), приват-доцента І. Огієнка та інженера К. Титаренка. Під час перебування у місті членів цієї делегації відбулося знайомство професора Київського народного університету І. Огієнка та губернського комісара освіти В. Приходька. Поважні київські гості мали низку зустрічей із представниками міської думи, патріотично налаштованим громадянством і керівництвом Подільської «Просвіти». Для гостей було влаштовано вечір, на якій її учасники висловили побажання, щоб ректором майбутнього закладу став 36-річний І. Огієнко [17, с.6]. Невдовзі член ради товариства «Просвіти» і керівник відділу освіти Подільської народної (земської) управи (він же член УЦР) В. Приходько долучився до пошуків джерел фінансової основи майбутнього університету, зокрема, представив делегатам Першого Подільського народного зібрання (відбулося у Вінниці 22-26 квітня 1918 р.) доповідь про український університет [2, с.110-112].

6 липня 1918 р. під час візиту до Кам'янця-Подільського професора І. Огієнка, якому дочасно доручено виконувати обов'язки ректора майбутнього університету, В. Приходька обрали до складу постійної університетської комісії (21 особа). Це рішення було затверджено Міністром освіти й мистецтв професором М. Василенком [2, с.111]. Діяльність В. Приходька в цій комісії, що вирішувала організаційні питання започаткування діяльності новостворюваного закладу, була доволі ефективною, зокрема, він ініціював створення бібліотеки університету шляхом формування колекції книг і часописів, отриманих від добродійників. 22 жовтня 1918 р. керівник відділу освіти Подільської

народної (земської) управи взяв участь у велелюдному святі відкриття університету, виступив із привітанням на урочистому засіданні Ради професорів, його підпис був під вітальною адресою Подільської «Просвіти». В. Приходько підтримав ініціативу просвітян і земців Кам'янець-Подільського – заснування Подільською губернською народною управою дворічних педагогічних курсів з підготовки фахівців для вищих початкових закладів освіти, а також сприяв навчальній і науковій діяльності українському університету тощо.

Навальний наступ більшовицьких військ та укладення в середині жовтня 1920 р. Ризького прелімінарного радянсько-польського договору призвело до відведення Української армії за Збруч і означало поразку визвольних змагань. На територію відновленої Польської Республіки виїхали й оселилися майже 40 тис. представників нової еліти зі своїми родинами – державних, громадсько-культурних та освітніх діячів (серед них – викладачі й студенти КПДУУ), військових армії УНР та ін. У Польщі та в інших країнах Центрально-Східної Європи вони сформували ядро політичної еміграції, чимало з них були учасниками різних державницьких проєктів. Останнє зумовило перманентну політичну кризу в емігрантському середовищі, зокрема зростання недовіри до вчорашніх політичних лідерів та ідейно-політичну боротьбу між ними. Гострі розбіжності в емігрантському оточенні, поділеному на окремі табори, й відверта протидія один одному змушували багатьох критично подивитися на власну політику, переосмислити її, шукати нові можливості для самоствердження і матеріальні засоби для існування.

Міністр І. Огієнко та колишній член УЦР В. Приходько в трагічному для національних змагань листопаді 1920 р. з родинами переїхали до Тарнува, де в готелі «Брістоль», за погодженням із польським урядом, розмістилися уряд УНР та Головний Отаман зі своєю військовою та цивільною канцелярією. Упродовж перших двох років еміграції І. Огієнко та В. Приходько продовжували роботу в уряді УНР і різних громадських організаціях, що надавали допомогу українським біженцям та інтернованим воякам, які перебували у важких побутових і моральних умовах через безробіття, матеріальну скруту і брак знання чужини. І. Огієнко продовжував виконувати обов'язки міністра сповідань (до 1922 р.) і ректора КПДУУ, обіймав посаду члена Ради Республіки (Предпарламенту УНР), скликаної 9 січня 1921р. в Тарнуві. В. Приходько теж був депутатом Ради Республіки, обіймав посади керівника відомства міністерства фінансів у кабінеті А. Лівницького (з 14 січня 1922), товариша міністра фінансів УНР і керуючого міністерством фінансів УНР (1922-1923 рр.).

Упродовж перших років еміграції міністр сповідань І. Огієнко й депутат Ради Республіки В. Приходько повсякчас співраціювали та вирішували різноманітні проблеми. Наприклад, восени 1921 р. розглядали запит щодо фінансової допомоги дипломатичному представництву УНР у Константинополі та предметної підтримки голови цієї місії О. Лотоцького. «По Вашій справі, про Вашу матеріальну скруту багато я турбувався, але з цього мало що виходить; ширше про це повідомляю Вас п[ан] Приходько, – зазначав у листі від 13 жовтня 1921 р. до українського Посла міністр І. Огієнко. – Проте я вірю, що пізніше гроші на утримання Ваше буде знайдено». Він же інформував Посла, що не звертався до Патріарха стосовно матеріальної скрути посольства та висловлював жаль, «що брак коштів у Вас не дав Вам змоги держати міністерство Ісповідань в курсі всіх церковних справ» [16, с.130]. Невдовзі питання додаткового фінансування дипломатичної місії в Константинополі дискутувалося під час зустрічей І. Огієнка й представників міністерства фінансів, зокрема в листопаді 1921 р. під час іні-

ційованої міністром сповідань урядової наради за участю В. Приходька. У листовному повідомленні О. Лотоцькому міністр акцентував, що «реальні здобутки Ваші на церковному ґрунті я буду кожний раз докладати в Раді Міністрів і цим підкреслювати Ваші потреби і Вашу працю» [16, с.145].

Іншою спільною справою обох урядовців у 1921 р. була спроба налагодити пересилку різноманітної літератури в Україну. У відповіді на лист В. Приходька з копіями листовного послання й доповіді на ім'я Голови Директорії про транспортування з-за кордону книг на Україну І. Огієнко інформував, що цілком поділяє більшість пунктів поданого в доповіді та обіцяв свою активну допомогу в цій справі [16, с.132]. На жаль, не маємо достеменних даних щодо практичної реалізації цього проєкту.

Окрім урядових структур, співпраця І. Огієнка та В. Приходька відбувалася в громадських організаціях, що репрезентували інтереси різних груп українських емігрантів. Їхньою спільною справою була робота в межах Українського Центрального Комітету, до керівництва якого в серпні 1923 р. увійшов В. Приходько, а І. Огієнко був кооптований до його складу кілька років поспіль [21, с.132]. Наприкінці 1924 р. колишній подільський губернський комісар увійшов до числа співзасновників Українського клубу в Варшаві (діяв до 1935 р.), першим головою якого став генерал армії УНР М. Безручко. У листопаді 1925 р. він разом з іншими членами управи Українського Клубу підписали вітальний адрес І. Огієнкові з нагоди 20-річчя його наукової діяльності. «Ваше Свято – це Свято всіх українців, яким дороге рідне слово і рідна культура, – зазначалося в ній, – бо своїми творами і працею Ви нерозривно зв'язали Ваше ім'я з історією культурного підйому і національного відродження Українського народу», йшлося у привітанні [4, с.40-41].

Згортання після ратифікації Ризького мирного договору (квітень 1921 р.) офіційної діяльності уряду УНР і гострі розбіжності в емігрантському середовищі зумовили переїзд із Тарнува багатьох діячів державних установ (уряд УНР і покликана Рада Республіки), інших українських емігрантів до Варшави, Кракова, інших великих міст Польщі, а також до Австрії, Німеччини, Чехословаччини. Так само матеріальна скрута, важкі побутові умови та пошуки нової роботи зумовили переїзд І. Огієнка разом із сім'єю наприкінці літа 1922 р. із Тарнува до Винників (передмістя Львова – С.К.). На початку листопада за підтримки митрополита А. Шептицького колишній ректор і міністр працевлаштувався вчителем української мови і літератури (за контрактом) Української греко-католицької семінарії сестер чину отців Василіан у Львові. А в жовтні 1925 р. комісія Сенату Варшавського університету обрала І. Огієнка професором кафедри церковнослов'янської мови та палеографії православного відділу теологічного факультету. На початку травня наступного року він із родиною перебрався до Варшави, де сподівався активно діяти для зміцнення авторитету українського православ'я й усебічно сприяти справі визволення України.

Зауважимо, що з перебігом обставин у середині 1920-х рр. Варшава поступово перетворилася у найбільший осередок української еміграції в Польщі, хоча польський уряд усяляко перешкоджав переїзду в місто українців. Майже весь 1925 р. тут мешкав В. Приходько і продовжував співпрацювати з емігрантськими організаціями, підтримувати зв'язки живо й листовно з колишніми урядовцями та воєями УНР. На початку 1926 р., скориставшись фінансовою допомогою Товариства емігрантів та «добротою і допомогою» І. Огієнка, через Перемишль і Прагу він переїхав до Подебрад, де отримав посаду лектора в

Українській господарській академії (далі – УГАП). Упродовж весняного семестру він викладав студентам два курси: «Історія місцевих самоврядувань за час Української влади» та «Організація шкільництва і освітньої справи», згодом почав виконувати обов'язки секретаря деканату економічно-кооперативного факультету. Наприкінці квітня 1926 р. В. Приходько вітав із Подєбрад (у листі зазначено місце мешкання: Wosta lisow ul, d. Rezniczzkowej) колишнього міністра сповідань уряду УНР зі святом Світлого Христового Воскресіння і з початком викладання у Варшавському університеті (далі – ВУ). «Уважаю сей факт подією, бо певен, що Ви, десь певне, не обмежитесь чисто академічними справами, а будете брати участь також і в житттю церковному, знову впливаючи на церковні питання і в житттю культурному та політичному, оскільки воно сконцентровано у В[арша]ві», – зауважував він [4, с.40-41].

Піврічне перебування в Чехословаччині дозволило В. Приходьку з'ясувати головні проблеми українських емігрантів, найбільшою з яких у листі до І. Огієнка він називає «майбутнє тих, що кінчають в цьому році школи (а кінчає їх чоловік 500 в Празі та Подєбрадах)». Виказуючи громадянську відповідальність за долю тих українців, які опинилися у вигнанні в Чехословаччині, він писав колезі: «Але ж хіба варто було боротись за Україну, йти на еміграцію і кінчати вищу школу, щоб кінчати життя на якихось французьких шахтах. Тому на черзі – питання про можливі способи і форми повороту додому (не сміновіховство). Але большевики особливої готовності щодо повороту нашої інтелігенції щось не виявляють і на сьогодні ся справа є трудна». Колишній урядовець вважав актуальним і вважливим повернення української молоді до Польщі, на Волинь та в Галичину, «щоб тут працювати серед свого народу і заробляти при тім для себе гроші», і це було б також «доброю нагодою для Польщі направити помилки і стосунки до бувшої УНР чи до України взагалі». Висловлював побоювання: «чи зуміють наші чинники еміграційні та наші послі належно поставити цю справу»; був переконаний, що в такий спосіб «два-три сільсько-господ[арські] українські школи і дві-три середні школи зразу дали б вихід для енергії якісь півтора сотні наших покінчивших вищі школи» [4, с.43-44].

Важливою деталлю листовних контактів В. Приходька та І. Огієнка, як і більшості представників української еміграції «на важкім вигнанні» в країнах Центрально-Східної Європи, була зацікавленість до наукового, культурного й церковного життя на Великій Україні. У квітні 1926 р. В. Приходько писав, що інформацію про становище на Україні дізнається з харківської газети «Вісті ВУЦВК», що є «страшно нудна, хоч і велика і про дійсні настрої з неї трудно, майже не можливо довідатися». Утім, автор листа уточнює, що надруковані в ній виступи Затонського, Петровського, Чубаря й інших членів українського Уряду в Москві на засіданні союзного ВЦК «дуже багато говорять про еволюцію їх». Водночас важливу інформацію про події культурного, наукового й громадського життя, «настрої обивателів» в Україні В. Приходько отримував також від знайомих і друзів. Зокрема, у листі І. Огієнкові він згадав послання актора і режисера театру Миколи Садовського, який навесні 1926 р. повернувся до УРСР в Харків. «Що його будуть вітати – можна було сподіватися, але те що сталося, перейшло усякі межі! Можете собі уявити, коли він вийшов уперше на сцену, то овації тягнулись 40 хвилин! – писав він. – Виходив, нарешті, режисер, просив дати початок, але ніщо не допомагало! Ось де прорвалося!» [4, с.44-45].

Ситуацію на Україні та можливе повернення на батьківщину І. Огієнко і В. Приходько обговорювали майже в кожному посланні, адресованому один

одному. Так, у листі від 30 березня 1930 р. колишній міністр сповідань запитував адресата щодо планів повернення до Кам'янця-Подільського, на що В. Приходько відписував: «Не знаю, як у Вас, у Варшаві, а тут цими днями так пригріває сонечко, що справді чомусь лізуть в голову думки, – чи не поїдим цього року до дому. Сталін і К^о, все для цього роблять». У листі до колишнього ректора КПДУУ від 3 січня 1930 р. В. Приходько з боєм акцентував на «виключно сумних вістках» з України внаслідок репресій проти патріотично налаштованої інтелігенції: чотиримісячний арешт доктора Бутовського (чоловік сестри В. Приходька – С.К.) «виключно за те, що українець, бо можна сказати що політикою він не займався»; «сидить також 70-літній старець о. Євфимій Сіцінський, сидить чоловік молодшої доньки пок. д-ра Солухи – п. Герасименко і т. д.». «Звідти переважно бояться писати – листи короткі, стримані». «Туди» тепер майже ніхто не пише, щоб не робити неприємностей. Так-що часом просто буває ніяково за той хоч і відносний добробут та повний спокій, яким ми користуємося тут», – констатував колишній подільський губернський комісар [5, с.3-4].

У липні 1930 р. у поштовому повідомленні І. Огієнку В. Приходько вкотре повернувся до думки про можливе повернення на батьківщину. «Ви питаєте, коли вертаємо додому. На жаль, у нас про це нічого не відомо. Навпаки, відомо, що на другий день по упадку большевиків ми будемо мати нову українсько-російську війну», – зазначав він. Невтішний прогноз у разі потенційного конфлікту з більшовицькою Росією він обґрунтовував інертною позицією «наших верхів», якими для відвернення війни чи для її переможного кінця «абсолютно нічого не робиться», і це викликало «дуже критичний погляд». «Люди розуміють, – роздратовано писав він, – що вони не мають права чекати чуда од центру – повалення большевиків, але раз це центр, то від нього є право надати політичної, культурної, дипломатичної та всякої іншої роботи на всіх ділянках національного життя. Його обов'язок чесно працювати, його обов'язок використати всі сили для праці, але, на жаль, на сьогодні ми маємо монополію на патріотизм, на нац[іональну] працю і маємо через це повільне життя» [8, с.18].

Висловлена В. Приходьком оцінка діяльності уряду в екзилі була не одноосібною, а демонстрували різні думок свідомих українських емігрантів, більшість з яких не наважувалася через різні обставини публічно критикувати. Цього намагався уникати також колишній член УЦР і голова Подільського губернського земства. У вітальному листі з нагоди 1930 р. на адресу І. Огієнка він зазначав: «Я написав В.К.Пр. [В.К. Прокопович – голова Ради міністрів УНР в травні-листопаді 1920 р., у 1926-1939 рр. очолював екзилний уряд УНР], як прем'єру, що формально за все відповідає, листа. В тім листі висловив усе, що накопало – не тільки у мене, а у цілого громадянства; коштував той лист мені багато нервів, але... увявіть собі я його не післав» [5, с.4]. Отже, у листах одного з лідерів еміграції в міжвоєнній Чехословаччині чітко простежуємо його активну громадянську позицію, знаходимо сформульовані конкретні зауваги на адресу уряду в екзилі за його пасивність і бездіяльність. Водночас його співрозмовник – колишній міністр сповідань уряду УНР, професор ВУ І. Огієнко погоджувався з такою гострою оцінкою діяльності керівників уряду й слухними міркуваннями В. Приходька щодо найважливіших завдань національної праці, на що вказує його троекратне підкреслення виразів у листі однодумця: «на всіх ділянках», «чесно працювати» і «всі сили» [8, с.18].

Іншою спільною справою обох колишніх урядовців УНР була ініціатива проведення за участю свідомих представників еміграції протестних акцій

у відповідь на арешти наукової і творчої інтелігенції в Україні. В. Приходько був у числі патріотично налаштованих викладачів УГАП, які рішуче висловили свою позицію та засудили репресії більшовицького режиму щодо представників української академічної і творчої еліти. «Україна переживає такі невидані часи, що сидіти далі в куточку... це значить абсолютно не розуміти історичного моменту і своєї місії. Вся акція протесту і допомоги Україні має пограти зовсім іншого масштабу і розмаху. Це мусить бути акція всенародна (по цей бік Збруча) і світова по розголосу. Так тут багато людей думає. Але скажіть, порадьте, звідки треба почати, щоб усе це розкати, здвинути з мертвої точки?», – запитував він у листі колишнього міністра та ректора [5, с.4]. Беззаперечним результатом проведених консультацій стала реакція української громади за кордоном щодо арешту представників української інтелігенції й сфабрикованого судового процесу над ними за участь у підпільній контрреволюційній організації Спілка визволення України (СВУ), продемонстрована викладачами академії в Подєбрадах, які створили Комісію для проведення акції протесту лекторського персоналу УГАП проти арештів на Україні. «Володимир Чеховський – головний обвинувачений на недавньому процесі «Союзу Визв. України» і чільний діяч Укр. Автокефальної Церкви», – згадував В. Приходько в листі від 25 червня 1930 р. до І. Огієнка [7, с.11].

Окремою сторінкою співпраці обох діячів української політичної еміграції на початку 1930-х рр. була популяризація історії КПДУУ, відкриття якого стало одним із найуспішніших культурно-освітніх проєктів Української революції 1917-1921 рр. Зацікавленість громадянства до історії університету зумовлювалася передусім десятию річницею відкриття, що дозволяло визначити роль і місце його в освітньо-культурному житті Української держави. Відтак перший ректор І. Огієнко ініціював відзначення цієї ювілейної дати, зокрема підготовку і видання збірки статей учасників відкриття університету та його професорів і доцентів, але через різні об'єктивні й суб'єктивні обставини ювілейний збірник не було видруковано.

Колішній голова Подільського губернського земства В. Приходько теж готував спогади про університетський проєкт в адміністративному центрі Поділля. У листі від 26 червня 1930 р. він повідомляв першому ректору про завершення своєї праці «З історії повстання Українського Університету у Кам'янці на Поділлі», яку за домовленістю мав друкувати львівський тижневик «Неділя». Зокрема, він зазначав: «Оскільки спогади торкаються Вашого «дітища» і центральною фігурою у споминах моїх є Ви, то я рішив переслати їх Вам, Іван Іванович, щоб Ви їх переглянули... Ваші зауваження прошу зробити на окремому аркуші, вказавши лише сторінку, яких вони стосуються». Побіжно він просив ще надіслати «фотографії свою, Університету і Кам'янця» та інформував про готовність умістити в друкованому варіанті своєї праці фотографії О. Пашенко, Шульмінського, К. Солухи, перших деканів Л. Білецького, В. Біднова, П. Бучинського в разі того, «якщо би у Вас були» [6, с.5, 7]. Далі він зауважував, що «зафіксував усе, що лежало у мене на совісті в справі Кам. Ун-ту», підтримав ідею ректора видати збірник і висловлював сподівання на достойний гонорар для авторів статей: «Ми тут, у Чехії, не такі буржуї, як Ви у В[аршаві] і тому потребуємо сторонніх заробітків». Наостанок В. Приходько висловився щодо структури майбутнього збірника, до якого, крім його праці, мали увійти спогади про університет Л. Білецького (4 аркуші), стаття про відкриття, діяльність і останні реформи в університеті з більшовицького журналу «Шлях освіти», стаття ректора І. Огієнка, що мали бути проілюстровані портретами університетських професорів. «Книжечка вийшла б безумовно ці-

кава і потрібна. Потрібна тому, що большевики всі заслуги приписують виключно собі, – наголошував В. Приходько і припускав, що «такий збірник дуже могло б видати Варш. Наук. Інстит.» [6, с.7-8].

Утім заангажованість цієї установи, діяльність якої фінансувалася урядом Польщі, спричинила неприхильне ставлення до неї І. Огієнка. «Тепер заклали у нас Науковий Інститут і голосять, що хто не з ними, той не українець, і що нема науки поза Наук[овим] Інститутом, – інформував він колегу. – Хай сховаються большевики своїми допотопними методами» (Пам'ятки. с.229). Отже, стає зрозуміло неприйнятність пропозиції видання збірника коштом Українського Наукового Інституту у Варшаві. Невдовзі це зрозумів і В. Приходько, який у листі І. Огієнкові наприкінці 1930 р. зазначав: «Шодо Вашого Наукового Інституту, то, бачучи роботу с.-ф. (соціаліст-федералістів – С.К.) тут, можу передрікти, що буде це мертва інституція. Будуть «старички» збиратися, будуть щось там «зачитувати», але живих людей не начруків або не допустять – і буде це «захисток» для пари людей. Ні наукового, ні громадсько-го значення ця установа не буде для укр. справи мати» [9, с.22].

Листування приятелів уможливило уточнення деталей їхньої співпраці в написанні В. Приходьком спогадів про КПДУУ та підготовці їх до друку. У листі до І. Огієнка від 30 липня 1930 р. В. Приходько висловлював вдячність за отримані зауваження до його рукопису, більшість з яких він урахував. «Але у Ваших зауваженнях є деякі цікаві моменти, які я не наважився «присвоїти», і які будуть, власне, дуже цінні і важливі в устах дієвої особи, себто, коли про них розкажете ви. Це передовсім, справа з приїздом Гетьмана. Виходить, – це Ви уперше зраджуєте таємницю про Вашу, так-би мовити, «таємну угоду» з Гетьманом щодо його приїзду. – зазначав він. – Другий важливий момент для характеристики діючих сил гетьманського періоду – це Ваше твердження, що Кисилів старався, щоби Ун-т не був одининий... Третій цікавий момент – це подача Вами телеграми про амністію і наслідки її. Нарешті, не позбавлене інтересу Ваше твердження, що М-во Освіти справою Ун-ту не цікавилася (які причини цього)?» [8, с.13-14]. У зв'язку з заувагами І. Огієнка на рукопис своїх спогадів В. Приходько відкликав із редакції часопису «Неділя» їх початковий варіант і направив для набору виправлений текст, рекомендував колезі написати і видати власні спогади про український університет або ж після завершення друку його спогадів видрукувати розгорнутий лист першого ректора університету, в якому доповнити деякі сюжети [8, с.15-16]. Водночас він висловив припущення, що видавці «Червоної Калини» після друку першої книги «Споминів» надрукують там другу й третю, «найдуць місце й споминам про Ун-т» [8, с.17].

Письмові повідомлення В. Приходька переконують, що він високо цінував організаторські здібності І. Огієнка на підготовчому етапі відкриття університету. З усією щирістю він писав йому: «Всі, що пам'ятають той період, сходяться на тому, що Ви вложили в справу Ун-ту масу праці, енергії і ентузіазму. Це так було – і це люди мусять знати і не тільки знати, а й використовувати: це є трагедією і непорозумінням, що люди з такою звичкою і умінням працювати, як у Вас, сидять без нац. державної праці і черговим завданням всіх чесних українських людей – в найближчому часі покінчити з цією ненормальністю». Автор листа вважав за необхідне поінформувати співрозмовника, що дещо робив у цьому напрямі, про що обіцяв його сповістити згодом [8, с.16].

На початку 1930-х рр. В. Приходько визначався з часописом, де міг опублікувати спогади про університет. Подібна розважливість, імовірно, зумовлювалася прийнятним розміром майбутнього гонорару від видавців.

16 листопада ц. р. І. Огієнко вкотре запитував його: «Мене цікавить доля Ваших споминів про наш рідний, дорогий університет. Чи їх видрукувано? Щось я не бачив і не чув» [16, с.229]. Наступного року він вітав колегу з тим, що «Літопис Червоної Калини» почав друкувати його спогади про Поділля на зламі XIX-XX ст., і в черговий раз запитував: «А що з К[ам'янецьким]-П[одільським] Університетом? Так справа й «засохла»?», і згадував про підготовку власних спогадів, хоча відверто визнавав, що «не виходять – забагато жовчі до живих людей» [16, с.232]. У свою чергу, В. Приходько звертався до І. Огієнка з проханням бути посередником у перемовинах із редакцією варшавського часопису «Духовний Сіяч», у якому мав намір надрукувати власні спогади з історії українського руху на Поділлі [7, с.9-10]. Ймовірно, він проігнорував цей заклик, вкотре натякаючи на значення спогадів В. Приходька в майбутньому виданні про КПДУУ. Втім, запланований збірник матеріалів з історії навчального закладу до початку Другої світової війни видано не було, головними причинами чого стали затримка передачі статей його упоряднику професорові І. Огієнку, а також неможливість оплати гонорарів їхнім авторам.

У лютому 1934 р. В. Приходько повідомив варшавського адресата, що редакція американського часопису «Свобода» повернула йому спогади про університет через відсутність у редакції коштів для сплати авторської винагороди і висловився щодо подальших задумів: «Нині минуло 15 літ з часу заснування Ун-ту і я хочу десь умістити ці спомини в Галичині» [10, s.32]. Водночас професора І. Огієнка не полишала думка опублікувати спогади колишнього губерньського комісара освіти про Кам'янецький університет. Започатковуючи у Варшаві видання місячника української культури і науки «Наша Культура», у березні 1935 р., І. Огієнко писав у Варшаву колишньому декану й проректору Л. Білецькому: «До Н[ашої] К[ультури] дуже треба б споминів про Кам'ян[ецький] Унів[ерситет]. В. Приходько має готові, – просить дати». За місяць він вкотре просив колегу: «Коли б побачили В. Приходька – візьміть у нього готові вже 5 літ спомини про відкриття К[ам'янець]-П[одільського] Ун[іверситету]» [16, с.253, 255].

Наприкінці травня 1935 р. І. Огієнко в черговий раз запросив В. Приходька до співпраці в часописі «Наша Культура». «Хочу дати низку споминів про Кам'янецький Університет, а Ви ж були тим, що щиро допомагали творити його. Може б Ви прийняли на себе загальну редакцію цих споминів, – збирали їх, замовляли й т[ак] ін[ше], – писав він. – Це справа дуже важлива, – її варто докладно обміркувати, а я б давав до кожної книжки спомини. Цим би виконали свій обов'язок перед найвищою школою Поділля» [16, с.261-262]. Імовірно, що аргументи головного редактора і видавця, підкріплені обіцянкою грошової винагороди, переконали В. Приходька. У першій декаді вересня він переслав рукопис споминів головному редактору «Нашої Культури», а 2 жовтня 1935 р. той листовно повідомляв автору, що «ніде нічого Вам не виправляю, крім мови». Окремо він акцентував на гонорарі автору, який дорівнював вартості 100 відбиткам спогадів або 100 злотим [16, с.269]. Зрештою, довгоочікувані спогади В. Приходька про український університет у Кам'янці-Подільському були надруковані на шпальтах шести випусків «Нашої Культури» упродовж 1935-1936 рр.

На початку 1930-х рр. два приятелі й однодумці співпрацювали в започаткуванні видання у Празі незалежного місячника «Українська Справа», одним із редакторів-організаторів якого був В. Приходько. «Для початку мусить бути не менше 1000 передплатників – ось тоді наша еміграція буде мати свій цілком незалежний орган, – писав він у Варшаву І. Огієнкові. – Справа ця дуже важ-

лива, ради неї варто попрацювати, ...але тут довелося мені зустрітись з новим явищем – великою байдужістю нашої інтелігенції до громадських справ» [9, с.20]. Знаходячись у вигнанні від осені 1920 р., він слушно визначив причини пасивності та інертності українських емігрантів у країнах Європи, найголовнішою серед яких вважав політику уряду. «Наш політичний Центр свого досягнув: одкидаючи протягом десяти років наше громадянство од політики, од національної роботи, він виховав міщан-обивателів, що діставши титул інженера і належну посаду, сидять собі по своїх кутках і не люблять, коли їх тривожать громадськими справами», – констатував він і пропонував І. Огієнкові стати представником цього видавничого проєкту в Польщі [9, с.20]. Утім, свідчень того, що той прийняв цю пропозицію, не знайдено.

На період із квітня 1932 р. по лютий 1934 р. листовні контакти між колегами перервалися. Причиною цього були зосередженість І. Огієнка після відмови комісії Сенату Варшавського університету у праві викладати на відділі православного теології навчального закладу на пошуках матеріальних засобів для утримання своєї родини й видання часопису «Рідна мова»; участь В. Приходька в підготовчому комітеті Всеукраїнського Національного Конгресу. За задумом організаторів, цей загальноукраїнський форум мав об'єднати «10-мільйонну укр. Націю, що є по цей бік Збруча» [10, с.23-29, 31]. Умотивований зверненням колеги, 17 березня 1934 р. І. Огієнко відвідав у варшавському клубі «Прометей» публічний виклад генерала В. Сальського щодо майбутнього Всеукраїнського Національного Конгресу, який він назвав «кінцем мрій про правдивий Конгрес» [16, с.246]. Вітаючи І. Огієнка з Новим 1935 роком, В. Приходько також переслав йому поштовим повідомленням проєкт порядку денного майбутнього форуму, просив «подати свої зауваження до наміченої програми Конгресу», а також інформував про можливість клопотатися у його учасників про «певну суму» для українознавчого місячника «Рідна Мова», який І. Огієнко видавав у Варшаві з 1933 р. [12, с.34].

Поодинокими сторінками співпраці двох діячів української еміграції напередодні Другої світової війни стала моральна підтримка колишнім подільським губернським комісаром УНР В. Приходьком професора І. Огієнка, коли він і редаговані ним видання називали різкої критики з боку політичних опонентів. Останні для нападів найчастіше використовували найбільшу україномовну газету Галичини «Діло». Восени 1935 р. він широко дякував В. Приходькові «за співчуття з приводу брутального нападу на мене [анів] Рудницьких – Симовичів»; писав: «Як Т[овариш] Головноуповноваженого власне Ви мусіли б організувати протест, відмовити від «Діла» й перестати бути його співробітником, аж поки вони не опам'ятаються» [16, с.270]. У грудні 1937 р. І. Огієнко черговий раз наголосив на переслідуванні опонентами, які «підкупають, кого хотять», зокрема, «Тризуб», «Український Тиждень» та «Діло», жалкував, що «ми так далеко один від одного [16, с.22]. Зауважимо, що постійні пошуки матеріальних засобів для існування не дозволили В. Приходьку відмовитися від співпраці з редакціями цих видань, які сплачували гонорари за надруковані статті, але стосунки з редакціями цих видань він називав «ненормальними». Свідченням цього було й те, що його стаття про національний податок для загальнонаціональних потреб очікувала в портфелі редакції «Діла» майже рік і зрештою була видрукувана «Українським Голосом» у Канаді [10, с.31-32].

Висновки. Отже, у міжвоєнний період представники української еміграції в країнах Центрально-Східної Європи, незважаючи на різний рівень національної свідомості та політичної активності, намагалися зберегти свою іден-

тичність, демонстрували прагнення до незалежності та збільшення освітніх, наукових і культурних надбань. Важливу роль у цих процесах відігравала політична і наукова еліта, чимало представників якої були учасниками різних державницьких проєктів у період Української революції 1917-1921 рр. Серед лідерів еміграції вирізнялися І. Огієнко і В. Приходько, які активно контактували й співпрацювали: організовували акції на підтримку репресованих українських діячів науки і культури, наукові консультації, популяризували діяльність КПДУУ, допомагали в підборі ілюстрацій, публікували спогади й статті, рецензували й обмінювалися науковими виданнями, розповсюджували науково-популярну літературу та ін.

Список використаних джерел і літератури:

1. Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918-1921 рр.). Кам'янець-Подільський, 2006.
2. Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних українських університетів 1917-1921 рр.): монографія. Кам'янець-Подільський, 2011.
3. Лист Українського клубу у Варшаві І. Огієнко. 1 листопада 1925 р. *Arciwm Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej – IPNW). Teczka Korespondencja do profesora Iwana Ohijenko.* 1229/3. S. 3.
4. Лист В. Приходька І. Огієнко. [не пізніше травня 1926 р.]. *IPNW. Teczka Korespondencja do profesora Iwana Ohijenko.* 1229/112. S. 40-45.
5. Лист В. Приходька І. Огієнко. 3 січня 1930 р. *IPNW. Teczka Korespondencja do profesora Iwana Ohijenko.* 1229/112. S. 3-4.
6. Лист В. Приходька І. Огієнко. 26 червня 1930 р. *IPNW. Teczka Korespondencja do profesora Iwana Ohijenko.* 1229/112. S. 5-8.
7. Лист В. Приходька І. Огієнко. 26 червня 1930 р. *IPNW. Teczka Korespondencja do profesora Iwana Ohijenko.* 1229/112. S. 9-12.
8. Лист В. Приходька І. Огієнко. 30 липня 1930 р. *IPNW. Teczka Korespondencja do profesora Iwana Ohijenko.* 1229/112. S. 13-18.
9. Лист В. Приходька І. Огієнко. 14 грудня 1930 р. *IPNW. Teczka Korespondencja do profesora Iwana Ohijenko.* 1229/112. S. 19-22.
10. Лист В. Приходька І. Огієнко. 8 лютого 1934 р. *IPNW. Teczka Korespondencja do profesora Iwana Ohijenko.* 1229/112. S. 23-32.
11. Проект порядку денного Всеукраїнського Національного Конгресу. 1935 р. *IPNW. Teczka Korespondencja do profesora Iwana Ohijenko.* 1229/112. S. 39.
12. Лист В. Приходька І. Огієнко. 25 грудня 1935 р. *IPNW. Teczka Korespondencja do profesora Iwana Ohijenko.* 1229/112. S. 33-36.
13. Лист В. Приходька І. Огієнко. 2 лютого 1938 р. *IPNW. Teczka Korespondencja do profesora Iwana Ohijenko.* 1229/112. S. 12.
14. Лист В. Приходька І. Огієнко. 3 березня 1938 р. *IPNW. Teczka Korespondencja do profesora Iwana Ohijenko.* 1229/112. S. 31-33.
15. Лист В. Приходька І. Огієнко. 17 червня 1938 р. *IPNW. Teczka Korespondencja do profesora Iwana Ohijenko.* 1229/112. S. 43-45.
16. Пам'ятки. Monuments. Епістолярна спадщина Івана Огієнка (митрополита Іларіона) (1907-1968). Київ, 2001. Т. 2.
17. Пащенко О. Як зародився Державний Український Університет в Кам'янці на Поділлі. *Свято Поділля.* Кам'янець на Поділлі, 1918. 22 жовтня.
18. Преловська І. та ін. (упорядн.) Постать Івана Огієнка у листах його кореспондентів. Листи громадських діячів, представників української науки, культури, і церкви до Івана Огієнка (митрополита Іларіона). 1910-1969. Київ, 2011. 744 с.

19. Приходько В. Під сонцем Поділля: спогади. Ч. 2 / упор. і автори передмови Ю. Легун, О. Кравчук. Вінниця: ТОВ «Консоль», 2011. 416 с.
20. Тіменник З. Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) 1882-1972: Життєписно-бібліографічний нарис. Львів, 228 с.
21. Wiszka E. Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920-1939. Toruń, 2001.

References:

1. Zavalniuk, O.M. (2006). Istoriiia Kamianets-Podilskoho derzhavnogo ukrainskoho universytetu v imenakh (1918-1921 rr.). Kamianets-Podilskiy. [in Ukr.].
2. Zavalniuk, O.M. (2011). Utvorennia i diialnist derzhavnykh ukrainskykh universyativ 1917-1921 rr.): monohrafiia. Kamianets-Podilskiy. [in Ukr.].
3. Lyst Ukrainskoho klubu u Varshavi I. Ohiienko. 1 lystopada 1925 r. *Arciwum Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie (dali – IPNW). Teczka Korespondencia do profesora Iwana Ohijenko*. 1229/3. S. 3. [in Ukr.].
4. Lyst V. Prykhodka I. Ohiienko. [ne piznishe travnia 1926 r.]. *IPNW. Teczka Korespondencia do profesora Iwana Ohijenko*. 1229/112. S. 40-45. [in Ukr.].
5. Lyst V. Prykhodka I. Ohiienko. 3 sichnia 1930 r. *IPNW. Teczka Korespondencia do profesora Iwana Ohijenko*. 1229/112. S. 3-4. [in Ukr.].
6. Lyst V. Prykhodka I. Ohiienko. 26 chervnia 1930 r. *IPNW. Teczka Korespondencia do profesora Iwana Ohijenko*. 1229/112. S. 5-8. [in Ukr.].
7. Lyst V. Prykhodka I. Ohiienko. 26 chervnia 1930 r. *IPNW. Teczka Korespondencia do profesora Iwana Ohijenko*. 1229/112. S. 9-12. [in Ukr.].
8. Lyst V. Prykhodka I. Ohiienko. 30 lystopada 1930 r. *IPNW. Teczka Korespondencia do profesora Iwana Ohijenko*. 1229/112. S. 13-18. [in Ukr.].
9. Lyst V. Prykhodka I. Ohiienko. 14 hrudnia 1930 r. *IPNW. Teczka Korespondencia do profesora Iwana Ohijenko*. 1229/112. S. 19-22. [in Ukr.].
10. Lyst V. Prykhodka I. Ohiienko. 8 liutoho 1934 r. *IPNW. Teczka Korespondencia do profesora Iwana Ohijenko*. 1229/112. S. 23-32. [in Ukr.].
11. Proekt poriadku dennoho Vseukrainskoho Natsionalnoho Konhresu. 1935 r. *IPNW. Teczka Korespondencia do profesora Iwana Ohijenko*. 1229/112. S. 39. [in Ukr.].
12. Lyst V. Prykhodka I. Ohiienko. 25 hrudnia 1935 r. *IPNW. Teczka Korespondencia do profesora Iwana Ohijenko*. 1229/112. S. 33-36. [in Ukr.].
13. Lyst V. Prykhodka I. Ohiienko. 2 liutoho 1938 r. *IPNW. Teczka Korespondencia do profesora Iwana Ohijenko*. 1229/112. S. 12. [in Ukr.].
14. Lyst V. Prykhodka I. Ohiienko. 3 bereznia 1938 r. *IPNW. Teczka Korespondencia do profesora Iwana Ohijenko*. 1229/112. S. 31-33. [in Ukr.].
15. Lyst V. Prykhodka I. Ohiienko. 17 chervnia 1938 r. *IPNW. Teczka Korespondencia do profesora Iwana Ohijenko*. 1229/112. S. 43-45. [in Ukrainian].
16. Pamiatky. Monuments. Epistoliarna spadshchyna Ivana Ohiiienka (mytropolyta Ilariona) (1907-1968). Kyiv, 2001. T. 2. [in Ukr.].
17. Pashchenko, O. (1918). Yak zarodyvsia Derzhavnyi Ukrainskyi Universytet v Kamianski na Podilliu. *Sviato Podillia*. Kamianets na Podilli. 22 zhovtnia. [in Ukr.].
18. Prelovska, I. ta in. (uporiadn.). (2011). Postat Ivana Ohiiienka u lystakh yoho korespondentiv. Lysty hromadskykh diiachiv, predstavnykiv ukrainskoi nauky, kultury, i tserkvy do Ivana Ohiiienka (mytropolyta Ilariona). 1910-1969. Kyiv. 744 s. [in Ukr.].
19. Prykhodko, V. (2011). Pid sontsem Podillia: spohady. Ch. 2 / upor. I avtory przedmowy Yu. Lehun, O. Kravchuk. Vinnytsia: TOV «Konsol». 416 s. [in Ukr.].
20. Timennyk, Z. Ivan Ohiienko (Mytropolyt Ilarion) 1882-1972: Zhyttiepisno-bibliohrafichnyi narys. Lviv, 228 s. [in Ukr.].
21. Wiszka, E. (2001). Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920-1939. Toruń. [in Pol.].

Serhii Kopylov

**IVAN OHIIENKO AND VIKTOR PRYKHODKO
ON THE BACKGROUND OF SOCIO-POLITICAL
AND EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC LIFE (1918-1930)**

In the article the relationship between two prominent figures of the Ukrainian liberation movements of 1917-1921 and participants in the project of opening the Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University – Professor I. Ohiienko and V. Prykhodko, a member of the Ukrainian Central Council of the II and III convocations have been analyzed. It is specified that their cooperation during the years of political emigration was aimed at protecting the national, cultural and religious interests, social rights of Ukrainians who found themselves in the countries of Central and Eastern Europe after the First World War. It is emphasized that their educational, scientific and educational activities in educational institutions of Poland and Czechoslovakia were aimed at solving these problems. The research is based on published epistolary materials, memoirs and other sources, in particular, documents from the archive of the Institute of National Remembrance of Poland, which are being introduced into scientific circulation for the first time. The relationships of these outstanding personalities have not been the subject of scientific attention, but today the documents of the personal archive of Bishop of Chelm and Podlasie Illarion, allow us to investigate this issue only at the beginning of the 2000s, they were found in one of the departmental archives and transferred to the archive of the Institute of National Remembrance of Poland – Commissions for the investigation of crimes against the Polish people. It is noted that in the interwar period, representatives of the Ukrainian emigration in the countries of Central and Eastern Europe, despite different levels of national consciousness and political activity, tried to preserve their identity, demonstrated a desire for independence and increased educational, scientific and cultural achievements. An important role in these processes was played by the political and scientific elite, many of whose representatives were participants in various state projects during the Ukrainian Revolution of 1917-1921, among whom I. Ohiienko and V. Prykhodko stood out.

Key words: I. Ohiienko, V. Prykhodko, Polish-Lithuanian Commonwealth, Czechoslovakia, political emigration, Ukrainian minority, educational and scientific activity.

Отримано: 18.10.2023 р.